

ҲОЗИРГИ ЗАМОНДА АЁЛНИНГ ИЖТИМОИЙ МАВҚЕИ

Ашурова Сарвиноз Ураловна

Alfraganus университети

Ижтимоий фанлар кафедраси

PhD катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада аёлнинг жамиятдаги мавқеи ва ўрни баён этилган. Ҳар биримиз ҳаёт деб номланган улкан театр жараёнида иштирок этмоқдамиз. Ушбу драматик жаарёнда ҳар биримизнинг ўз сценарийларимиз ва ролларимиз бор, биз уларни ёдлаймиз, машқ қиламиз ва ижро этамиз. Сценарийларнинг ўзаро боғлиқлиги ва бир-бири билан ўзаро таъсир қилиши натижасида халқ, мамлакат, дунё тарихи юзага келади.

Калит сўзлар: роль, уй бекаси, зуровонлик, гендер, меҳнат бозори, вақт жараёни, ўзлигини йўқотиши, аёллар бандлиги, оилавий мажбуриятлар.

АННОТАЦИЯ

В данной статье описывается статус и роль женщины в обществе. Каждый из нас участвует в огромном театральном процессе под названием жизнь. В этом драматическом процессе у каждого из нас есть свои сценарии и роли, которые мы запоминаем, репетируем и исполняем. История народа, страны и мира создается в результате взаимозависимости и взаимодействия сценариев.

Ключевые слова: роль, домохозяйка, насилие, гендер, рынок труда, процесс трудоустройства, падание самооценки, занятость женщин, семейные обязательства

ABSTRACT

This article describes the status and role of women in society. Each of us is participating in a huge theatrical process called life. In this dramatic process, each of us has our own scripts and roles, which we memorize, rehearse and perform. The history of the people, the country, and the world is created as a result of the interdependence and interaction of the scenarios.

Keyword: role, housewife, violence, gender, labor market, employment process, drop in self-esteem, women's employment, family obligations

КИРИШ

Замон шиддат билан ривожланмоқда, сценарий мавзулари тўрлича бўлмоқда, технология яхшиланмоқда, дид ва мода тенденциялари ўзгармоқда,

лекин бу жараённинг а икки иштирокчиси ўзгармас барқарор бўлиб қолмоқда: **эркак ва аёл.**

Эркаклар ва аёллар жинсий хослигига қараб ижтимоийлашув жараёнида иштирок этади. Жинсий идентификация эрта болаликдан бошланади ва ҳаёт давомида мустаҳкамланади. Эркак, кўп меҳнат қиладиган ва топар-тутарман бўлиши керак. У ҳиссиётларнинг очиқ намоён қилмаслиги, ишончсиз ва заиф бўлмаслиги керак". Аёл эса заиф, меҳрибон бўлиши керак". У эркакни ҳиссий жиҳатдан "қўллаб-қувватлаши" керак, шунинг учун унга моддий кўмак берилади. Албатта, бу эркак ва аёл ролларининг хусусиятларининг экстремал шакллари. Бироқ, жамиятда бундай стереотипларга риоя қилиш тенденцияси ҳам мавжуд. Одамлар кўпинча айтадилар: "эркаклар ва аёллар турли хил ролларга эга, аммо улар тенг-ку, нега бу ҳолатни ўзгартириш керак?". Улар анъанавий эркак ва аёл ролларини бир-бирини тўлдирувчи ва жинслар ўртасидаги биологик фарқларга асосланган деб билишади. Ўз навбатида, аксарият ижтимоий психологлар анъанавий гендер роллари шахснинг ривожланишини чеклайди ва ижтимоий тенгсизликка олиб келади, улар жинси ва яхлитлигидан қатъи назар, ҳар бир шахснинг салоҳиятини чеклайди, деб тахмин қилишади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Хўш, замонавий жамиятда аёл қандай ролларни бажаради?

Ш. Берн, таъкидлаганидек кўпчилигимиз аёлнинг асосий вазифаси уй бекаси, деган фикрда тарбияланганмиз, лекин аёлларнинг атиги 40 фоизи тўлиқ вақтини уйда ўтказди (бу кўрсаткичга пенсия ёшидаги аёллар ҳам киради). Қўшма Штатларда эри ишлайдиган ва уй хўжалигини бошқарадиган ва икки ёки ундан ортиқ болани тарбиялайдиган хотинли оилалар сони атиги 7% ни ташкил қилади.¹

Аммо аёлнинг уй ишларини бажариши унинг етарли ишламаслигини англатмайди. Дарҳақиқат, ўртача уй бекаси ҳафтасига 48-70 соатини уй ишларини бажаришга сарфлайди. Шу билан бирга, бутун кунни уйда ўтказиш, уй бекаси учун нафақат иқтисодий, балки хурмат, мавқеи ва рағбатлантирилиш каби кўплаб ижтимоий эҳтиёжларга эришишни чеклайди.

Бетти Фридан ўзининг "Аёлнинг махсус қобиляти" китобида кўплаб уй бекалари ўз ролидан норози бўлишларини таъкидлайди. У олган маълумотларга кўра, асосий муаммо аёллар асосан бошқаларнинг эҳтиёжларига хизмат қилиши ва улар ўз шахсиятига эга бўлмаслигида. Уларнинг роли муҳим, чунки

¹ Берн Ш. Гендерная психология. – СПб.: Прайм – Еврознак, 2001. - с. 123 – 162.

бу уларнинг фарзандлари ва эрларига ҳаётда бирор нарсага эришишга имкон беради, лекин бошқаларнинг ҳаёти билан яшаш ҳаётдан бахра олиш дегани эмас. Бундан ташқари яна бир муаммо шундаки, уй бекаси одамлар ҳаётидаги энг муҳим воқеалардан четда қолиб кетади ва шунинг учун ўзини тўлақонли камол инсон сифатида ҳис этмайди.

Попова Л. В. таъкидлаганидек, Ақшда олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, баъзи аёллар уй бекалари ролидан қониқиш топса-да, бироқ ҳаётдан қониқиш, шу жумладан ўз-ўзини ҳурмат қилиш ва ўзлигини англаш ҳисси ишлайдиган аёллар орасида кўпроқ учрайди. Ўзларини фақат хотин ва она сифатида кўрадиган аёллар кўпинча “уй бекаси синдроми”ни бошдан кечиришади. Бу ўзини ночорлик ва умидсизлик ҳисси билан намоён қилади, тез-тез депрессияда, ўзини паст баҳолашда ифодаланади. Америка тажрибаси шуни кўрсатдики, фақат оилага ғамхўрлик қилишга бағишланган йиллар аёлларни мустақиллик ва ўзлигини йўқотишига сабаб бўлади, бу эса ўз жонига қасд қилиш, алкоголизм, руҳий ва жинсий касалликларга олиб келиши мумкин.²

Бироқ, баъзи тадқиқотчилар уй бекалари ишлайдиган аёлларга қараганда депрессияга кўпроқ мойил ва ўз ҳаётларидан камроқ қониқишади деган фикрларга қўшилмайдилар. Шиханнинг ёзишича, уй бекаси роли аёлларни психологик ноқулайликларга олиб келмайди, сабаби уй бекаси роли турли клуб, жамоа ва ташкилотларда севимли машғулоти билан шуғулланиши учун етарли вақт қолдиради. Ферри яқинларингизга олиб келинган қувонч ва яхши бажарилган ишдан қониқиш каби мукофотлар уй ишлари билан боғлиқлигини таъкидлайди.

Олимларнинг уй бекаси роли аёлга тўрлича таъсир қилиши ҳақидаги ҳилма-хил фикрлари бўлишига қарамасдан, аксарият социологлар пул топган аёл уйда кўпроқ таъсирга эга деган фикрни кўллайдилар. Уй бекасининг эрига молиявий қарамлиги уни уйда унчалик таъсирчан бўлмаган шахсга айлантиради, чунки бу “эрининг” пули ва эркак “ҳақиқий” иш билан шуғулланадиган ягона одамдир (чунки аёлнинг уйдаги иши моддий қийматга эга эмас).

Кўриб турганимиздек, уй бекасининг роли идеал эмас, аслида у кўпроқ ҳурмат ва эҳтиромга лойиқдир.

² Попова Л. В. Отношение к социальным ролям женщин: кросскультурное исследование//Гендерные аспекты социальной трансформации/Институт социально-экономических проблем народонаселения РАН. М., 1996. - с. 161-174.

XX асрнинг иккинчи ярмидан аёлларнинг меҳнат фаолиятининг юқори даражасига эришилганлигига қарамай, оилада ва меҳнат бозорида ролларнинг тақсимланишини белгилайдиган ёзилмаган" ижтимоий шартнома " ҳали ҳам амал қилмоқда. Тарихан, узоқ вақт давомида аёлларнинг уй хўжалигини бошқариш ва болаларни парвариш қилиш учун асосий масъулияти борлиги, эркакнинг эса вазифаси оиланинг боқувчиси бўлиш, пул топиш деб белгиланган.

Мезенцева Е. В. ўзининг "Мужчины и женщины в сфере домашнего труда: логика экономической рациональности против логики гендерной идентичности" мақоласида аёлларнинг ҳафтасига барча турдаги уй ишларга сарфлайдиган ўртача вақти 30,3 соатни, эркаклар учун эса 14,0 соатни ташкил қилади деб белгилаган. Шунга ўхшаш натижалар Блэр ва Лихтер томонидан Кўшма Штатлардаги 3000 турмуш қурган жуфтликлар ўртасида ўтказилган сўровда олинган. Блэр, Лихтер ва Гюнтер асарларида, уй ишлари "жинс белгисига кўра" бўлиниши ва "аёллар" вазифалари, қоида тариқасида, ҳар куни, маълум соатларда бажарилиши керак бўлган ишлардан иборат эканлиги таъкидланади. (овқат пишириш ёки идишларни ювиш), "эркаклар иши" эса (боғдорчилик ёки уйни таъмирлаш) вақтини эркинроқ тасарруф этиш имконини беради.

Оилавий мажбуриятлар аёлларни рақобатга бардош бера олмайдиган ишчи кучига айлантarmoқда. Буни иш берувчилар ҳам, аёллар ҳам англамоқда. Натижада, аёллар меҳнат бозорида камроқ рақобатбардош бўлиб, болалар ва иш ўртасида танлов қилишга мажбур бўлишади ёки уй вазифалари ва меҳнатни бирлаштириш зарурлигига чидашади.

Бў ҳолда, Е. В. Мезенцева таъкидлаганидек, аёлларни меҳнат бозорида ва уй хўжалигида банд қилишнинг умумий вақти эркакларникига қараганда кўпроқ бўлиб чиқади. Ўртача ҳафтада аёлларни иш билан таъминлашнинг умумий вақти эркаклар иш вақтидан 25% юқори, меҳнатга лаёқатли аёлларнинг умумий бандлиги эса эркакларникига қараганда 2 баравар кўп. Оиладаги турли хил ресурсларнинг, гендер тақсимоти шу жумладан вақт ресурсларининг бир хиллигини баҳоланганда эркаклар хоҳлаганча ишга вақт ва куч сарфлаш ва бўш вақтларини ихтиёрий ўтказиш учун кўпроқ имкониятларга эга эканлиги эркак ва аёллар томонидан таъкидланмоқда.

Шундай қилиб, аёллар нафақат меҳнат бозорида камроқ имкониятларга эга, балки ўзларининг инсон капиталига сармоя киритиш учун фойдаланиши мумкин бўлган бўш вақтлари ҳам кам.

Ишга қабул қилиш жараёнида иш берувчилар томонидан аёлларнинг кенг камситилиши уларнинг ишга жойлашиш имкониятларини, шу жумладан юқори маошли ва обрўли лавозимларда ишлаш имкониятларини чеклайди. Хусусий ва давлат секторидаги иш берувчилар мунтазам равишда иш эълонларида ходимнинг керакли жинсини таъкидлайдилар ва аёлларнинг иш жойларини рад этиш учун суҳбат жараёнида талаб қилинадиган оилавий шароитлар ҳақидаги маълумотлардан фойдаланадилар. Профессионал жиҳатдан тўғри келган тақдирда ҳам ёши ва ташқи кўриниши ишга олишда тўсиқ бўлиши мумкин.

Жамиятимизда қатъий гендер-роль стереотиплари ҳанузгача ҳукмронлик қилмоқда, бу эса аёлнинг ўзига ва унинг ишбилармонлик фаолиятига таъсир қилмоқди. Ушбу номувофиқликнинг натижаси аёлнинг икки томонлама -ишда ва уйда бандлиги руй бермоқда. Агар аёл нафақат ходим бўлса, балки тадбиркорлик фаолияти билан ҳам шуғулланса унда ролларнинг ҳаддан ташқари юкланишига кўшимча равишда ўзига хос ички ва шахслараро муаммолар кўшилади.

Сўнги асрда аёлларнинг ижтимоий ролларида кескин ўзгаришлар рўй берди: аёллар таълим, сиёсат, бизнес каби соҳаларга кадам қўйдилар; уларнинг иқтисодиётдаги иштироки сезиларли даражада ошди.

ХУЛОСА

Жамиятдаги эркаклар ва аёллар ролларининг тенгсизлиги ва асимметрияси муаммоси сақланиб тўрсада ижтимоий роллари ўтмишдагига қараганда анча ўхшаб бормоқда. Бондаренко ўз мақоласида таъкидлаганидек, дунё аҳолисининг ярмини ташкил этувчи аёллар "дунёдаги ишларнинг 2/3 қисмини бажарадилар, барча даромадларнинг 1/10 қисмини оладилар ва барча мулкнинг 1/100 дан камига эгалик қиладилар. Америкалик социолог Е. Боулдингнинг таъкидлашича, аёлларнинг роли кўпроқ жамиятнинг "ташқи" "ялтироқ" томони билан эмас, балки "ички "яширин"" томони билан боғлиқ.

Ш.Берн фикрига кўра, кўпчилигимиз дунё ҳалол ва адолатли эканлиги ва ҳар ким бу ҳаётда ҳаракатига қароаб муносиб мукофот олади ва шунга лойиқдир деган фикр билан ўсганмиз. Биз шундай эканлигига ишонишимиз керак, акс ҳолда биз ҳаракат жараёнида, адолатсизликка қарши курашимиз ёки асоссиз камситишларга дуч келганимизда ўзимизни айбдор ва ноқулай ҳис қилишимиз керак, шунинг учун салбий ҳолат кўрганда биз кўзимизни юмамиз ва ўзимизни тўғри тўтсак, биз ҳеч қандай салбий ҳолатга тушмасликка ишонишда давом этаверамиз., ва бундай хатти-ҳаракатлар модели яхшироқ эканлигига ишонамиз . Савол бериш вақти келди: ким учун яхшироқ?

Патриархал ҳукумат учунми ёки иқтисодий фаровонликка эришиш ва ўзини намоён қилиш имкониятини йўқотаётган аёллар учунми?

АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ (REFERENCES)

1. Алешина Ю.Е., Волович А.С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии. 1991. №. 4, - с. 74 – 82.
2. Бондаренко Л.Ю. Мир, в котором мы живем. Ролевые сходства и различия между российскими и американскими женщинами// Общественные науки и современность. 1997. - № 3. с. 184-188.
3. Бондаренко Л.Ю. Роль женщины: от прошлого к настоящему// Общественные науки и современность. 1996. - № 6. с. 163-170.
4. Мезенцева Е.Б. Мужчины и женщины в сфере домашнего труда: логика экономической рациональности против логики гендерной идентичности?//Гендерное равенство: поиски решения старых проблем. МОТ, М.: 2003.
5. Суковатая В.А. Бизнес-леди: Мифы и реальность // Социологические исследования. 2002. - № 11. - с.69-77.
6. Турецкая Г.В. Деловая активность женщин и семья // Социологические исследования. 2001. - N 2. - с.67-73.